

LEHET-E JÖVŐJE A MÚLTNAK?

SCHWEITZER GÁBOR

A History of the Hungarian

Constitution

Law, Government and Political Culture

in Central Europe

Edited by Ferenc Hörcher and Thomas Lorman

I.B. Tauris, Bloomsbury Publishing, London –

New York, 2019. xvi + 366 oldal, £ 76

A legújabb kori alkotmányfejlődést 1930-ban áttekintő tanulmányában Thewrewk-Pallaghy Attila úgy vélte, hogy „a történeti és a chartális alkotmányon való felosztás és a vele kapcsolatos fogalom meghatározás, ha nem is minden, de nagyon sok tekintetben ma már meghaladott.”¹ Az utóbbi esztendő hazai fejleményei némiképp rációfoltak erre a megállapításra, hiszen az Alaptörvény elfogadása óta ismételten fokozott érdeklődés mutatkozik a történeti és a chartális – másképp kifejezve az íratlan (kodifikálatlan) és az írott (kodifikált) – alkotmány jellegzetességei iránt.

Ennek okai igencsak kézenfekvőek. A 2012. január 1-je óta hatályos Alaptörvény preambulum funkciót betöltő *Nemzeti hitvallása* – az Alaptörvény hetedik módosítása óta – három alkalommal is hivatkozik az alkotmánytörténethez kapcsolódó történeti alkotmányra, illetve a történeti alkotmány vívmányaira:

„Tiszteletben tartjuk történeti alkotmányunk vívmányait és a Szent Koronát, amely megtestesíti Magyarország alkotmányos állami folytonosságát és a nemzet egységét.

Valljuk, hogy a történeti alkotmányunkban gyökerező önazonosságunk védelmezése az állam alapvető kötelessége.

Nem ismerjük el történeti alkotmányunk idegen megszállások miatt bekövetkezett felfüggesztését.”

Az Alaptörvény tételes rendelkezései közül pedig az R) cikk (3) bekezdése utal a történeti alkotmány vívmányaira:

„Az Alaptörvény rendelkezéseit azok céljával, a benne foglalt Nemzeti hitvallással és történeti alkotmányunk vívmányaival összhangban kell értelmezni.”

Az Alaptörvény javaslatához fűzött általános indokolás ugyanakkor arra mutatott rá, hogy az Alaptörvény Magyarország „első egységes, demokratikus, írott alaptörvényeként illeszkedik a magyar történeti alkotmány ezeréves történetébe.”²

Az alkotmányozó nem nyújtott túlontúl sok támpontot az Alaptörvényhez fűzött indokolásban a történeti alkotmány, valamint a történeti alkotmány vívmányai bevezetését, illetve szükségességét illetően. Ez abból a szempontból mindenképp szerencsés, hogy nem kötötte meg e fogalmak értelmezőinek a kezét, bár az is lehetséges, hogy az indoklás hézagossága a dogmatika tisztázatlanságára vezethető vissza. Az Alaptörvénnyel mindenesetre egy újszerű alkotmánytípus jött létre, amelyet *hibrid alkotmány*-nak nevezhetnénk. Hibridnek, mégpedig abban az értelemben, hogy egy írott (kodifikált) alaptörvényt a történeti (kodifikálatlan) alkotmányhoz illesztve a kétféle „üzemmódra” beállított alkotmánytípus sajátos ötvözetét alkotta meg.

Miközben a történeti alkotmány régről ismert konstrukciója új kontextusba helyeződött, az új kategóriaként megalkotott történeti alkotmány vívmányaira mindennekelőtt az Alkotmánybíróság köteles rámutatni az alkotmányértelmezés folyamata során. A vívmányok kimutatása egyúttal azzal is jár, hogy a régmúlt korokat idéző történeti alkotmányra is reflektálnia kell a taláros testületnek, hiszen abból nyerheti ki a mai alkotmányos keretek közé átemelni – beemelni, visszamelni – szándékozott vívmányok körét. Az más kérdés, hogy milyen távlatos hozadéka lehetnek a történeti alkotmány vívmányaira is alapozott alkotmányértelmezésnek, hiszen ebben a tekintetben megoszlanak a szakmai álláspontok.³

Az Alaptörvény által bevezetett régi-új terminusok természetesen a társadalom- és bölcsészettudományok művelői érdeklődését is felkeltették, amit az elmúlt években idehaza és külföldön megjelent tudományos publikációk is igazolnak. Ezen szakmunkák közé tartozik a jelen tanulmánykötet Hörcher Ferenc és Thomas Lorman szerkesztésében. A jogtudomány, történettudomány, eszmetörténet, valamint a politikatudomány területén működő tudósközösség tagjai a saját tudományterületük szempontjai alapján vizsgálják a magyar alkotmányfejlődés egyes periódusait, korszakokon belüli rész-kérdéseit, illetve a történeti alkotmány konstrukciója kapcsán felmerülő dilemmákat. A tizenegy fejezetre

tagolt kötet módszertani novumát éppen ez az interdisziplináris megközelítés biztosítja. A Függelékben az Aranybullától kezdve a Tripartitumon át az Alaptörvényig bezárólag – szükség esetén rövid bevezető kíséretében – számos jogforrásból vett szemelvény segíti az angolul olvasót az eligazodásban. A tetszetős és igényes küllemű, keménytáblás kiadvány borítójára Decsy Sámuel 1792-ben megjelent *A magyar szent koronának és az ahhoz tartozó tárgyaknak históriája* címmel kiadott munkájáról a Magyar Szent Korona homlokrészt ábrázoló színes illusztrációja került fel.

Távolról sem mellékes körülmény, hogy a tanulmánykötetet a hosszú évtizedeken keresztül Nagy-Britanniában élő történettudós, Péter László (1929–2008) emlékének ajánlották. A magyar alkotmánytörténet vizsgálata ugyanis Péter László kiemelt kutatási területei közé tartozott, szülőföldjén is elsősorban az ebben a témakörben írt tanulmányai tették a nevét ismertté. Péter László felfogása szerint a magyar alkotmány története nem egyenértékű az alkotmányjog történetével, amiből következően az alkotmánytörténet kutatása sem tartozik kizárólagosan a jogtudósok feladatai közé, hiszen az alkotmánytörténetnek a politikai hatalom gyakorlásával, illetve annak változásaival is foglalkoznia kell. „Ez pedig a joganyag elemzése mellett ki kell, hogy terjedjen a tényleges hatalmi viszonyok történeti elemzésére, ami viszont a politika és főleg a politikai eszmék és szókincs vizsgálata nélkül torzó marad.”⁴

1 ■ Thewrewk-Pallaghy Attila: Út a legújabbkori alkotmányokig. *Magyar Közigazgatás*, 1930. április 13., 3. old.

2 ■ Lásd a Magyarország Alaptörvényéről szóló T/2627 számú törvényjavaslat általános indokolását <https://www.parlament.hu/irom39/02627/02627.pdf>

3 ■ A kételyeket támasztó megközelítéshez lásd Vörös Imre tanulmányát: A történeti alkotmány az Alkotmánybíróság gyakorlatában. *Közjogi Szemle*, 2016. 4. szám, 44–57. old., a befogadó értelmezéshez pedig Rixer Ádám kötetét: *A vívmány teszt*. Dialóg Campus, Bp., 2019.

4 ■ Péter László: Miért szorul gyökeres revízióra a magyar alkotmánytörténet? In: *Emlékkönyv L. Nagy Zsuzsa 70. születésnapjára*. Szerk.: Angi János és Barta János. Multiplex Media – DUP, Debrecen, 2000. 184. old.

5 ■ A tanulmánykötet szerzői közül a *Közjogi Szemle* 2015/3. és 2015/4. számában Hörcher Ferenc, Cieger András, Fekete Balázs és Szijártó M. István tisztelegő írásai jelentek meg.

6 ■ A historizáló alkotmányozáshoz lásd Sente Zoltán: A 2011. évi Alaptörvény és a történeti alkotmány összekapcsolásának mítosza. *Közjogi Szemle*, 2019/1. 1–8. old.

7 ■ Csekey István: *Magyarország alkotmánya*. Renaissance, Bp., 1943. 9–13. old., továbbá Molnár Kálmán: *Magyar közjog*. 3. kiadás. Danubia, Pécs, 1929. 245. old.

A szerzőgárda egy része – mindenekelőtt azok, akik korábban előadással, illetve tanulmánnyal tisztelegtek Péter László életműve előtt⁵ – jól érzékelhetően ezen megfontolások alapján közelített a magyar alkotmánytörténet kutatásához, amit a Péter László műveiből vett hivatkozások is alátámasztanak.

Miután a tanulmánykötet vállaltan nem törekedett teljességre (5. old., 238. old.), egyes időszakok, illetve témák feldolgozásától, behatóbb tanulmányozásától el is tekintettek a szerzők. Az elmúlt évszázadból az 1918-as polgári demokratikus forradalom republikánus irányultságú alkotmányos törekvései csak érintőlegesen kerültek elő, a két világháború közti évtizedekből leginkább az ún. közjogi provizóriumot megalapozó 1920. évi I. törvénycikk megalkotására, az államszocializmus időszakából pedig a történeti alkotmány korát végképp lezáró népköztársasági alkotmány, az 1949. évi XX. törvény elfogadására fordítottak nagyobb figyelmet.

Az angolul olvasó jellemzően az igazodási és viszonyítási pontként funkcionáló történeti alkotmány alapján tájékozódhat az alkotmányfejlődés egyes korszakairól, az alkotmányra hatást gyakorló eszmékről, alkotmányos fordulópontokról, valamint – jelenünkhöz kanyarodva – az Alaptörvény historizáló törekvéseiből fakadó kihívásokról.⁶ A központi jelentőségű kérdéseket is ebben a kontextusban vezették fel a bevezetőben, illetve helyezték el az utolsó fejezetekben a szerzők, valamint szerkesztők: vajon mennyiben lehetséges, illetve kívánatos Magyarországon a történeti alkotmány felelevenítése, s lehet-e egyáltalán jövője a múltat idéző történeti alkotmánynak?

A kodifikálatlan történeti alkotmány jellegzetes ismérvei közül a kötet a standard fogalmi elemek – mindenekelőtt a különböző korokban elfogadott sarkalatos, avagy alaptörvények, továbbá az alkotmányos megállapodások és alkotmányos szokások, valamint az inkább angliai, mintsem magyarországi kontextusban releváns, kiemelkedő jelentőségű bírói döntések – fontosságát emelte ki. A nehézségek egyikét azonban a konszenzus hiánya jelenti abban a tekintetben, hogy egy-egy adott korszakban mely törvények és íratlan normák tartoztak a történeti alkotmányhoz. Ebből következően a könnyen áttekinthető és alkalmazható írott alkotmánnyal szemben a történeti alkotmány alaptételei nehezebben voltak is felismerhetők.⁷ Régmúlt korok közjogászai arra is rámutattak, hogy a történeti alkotmány szel-

lemi gyökerei a „néplélek” és a „nemzeti génusz” mélységéből fakadtak, amiből következően az alkotmányos kérdések eldöntésénél sokszor nem elegendő a tételes rendelkezések figyelembevétele, hanem a vonatkozó törvények és az alkotmányos szokásjog alapján kell az „alkotmány szellemére” ráérezni.⁸ Ezek a korabeli vélekedések eléggé egyértelműen utaltak arra, hogy a történeti alkotmány eleve nehezen összeállítható tételes jogi korpuszára homályos tartalmú, jogon kívüli rétegek (néplélek, nemzeti génusz) is ráakódtak, amelyek napjainkban sem könnyítenék meg az alkotmányértelmezést. Az sem mellékes körülmény, hogy a történeti alkotmány az alkotmánytípusok egyikeként lényegében formai, nem pedig tartalmi kategóriát jelent, hiszen ez a kifejezés az alkotmány alaki jellegére – kodifikálatlanságára –, nem pedig koronként változó tartalmára utal.⁹ Ebből az a következtetés is levonható, hogy miután az államok általában a múltban is rendelkeztek az arisztotelészi értelemben vett „alkotmány” ismérveivel,¹⁰ a kodifikált alkotmányok megjelenése előtti időszakban az államoknak jellemzően történeti – kodifikálatlan – alkotmánya volt. A kétféle alkotmánytípus közötti megkülönböztetés tehát csak a XVIII–XIX. század fordulójától tűnik relevánsnak. Ily módon azt sem igazán érdemes számolgatni, melyik állam rendelkezik távolabbi múltig visszavezethető alkotmánnyal.

A bevezető fejezet szerzői, Philip Barker és Thomas Lorman a történeti alkotmányosság befogadása iránt nyitott Alaptörvény megalkotásától kiindulva vázolták fel a kötet tematikájára is figyelemmel a magyar állam- és alkotmányfejlődés korszakait, külön is rámutatva a történeti alkotmány, illetve az „ősi alkotmány” megszakításával, illetve helyreállításával összefüggő jelenségekre. Ennek előre bocsátása már csak amiatt is fontos, mert egyértelművé teszi, hogy a történeti alkotmány szervesnek tartott fejlődése sem mentes az ellentmondásoktól, megrázkódtatásoktól, újrakezdésektől. Üdvözlendő az a törekvés, hogy a történeti és regionális kontextusba ágyazottan kíván a kötet magyarázatot adni arra, hogy miért vált az Alaptörvény elfogadásával ismételtelen „forró politikai témává” a történeti alkotmány kérdése (25. old.). Fontos továbbá, hogy az angolul olvasó is eligazodjon a magyar alkotmánytörténet szempontjából jelentős fogalmak és intézmények között (Szent Korona, illetve Szent Korona-tan, Tripartitum, szokásjog stb.) is.

A nagyívű történeti körképbe mindazonáltal becsúszott egy-két apró pontatlanság is. Ezek közé tartozik egy Eckhart Ferencnek tulajdonított vélemény, miszerint a német stílusú diktatúra idegen a magyar néptől (21. old.). Közben az idézethez tartozó lábjegyzet pontosan jelölte meg a forrást – Eckhart Ferencnek a *Magyar Szemle* 1944/3-as számában közzétett, *A magyar alkotmány* című könyvismertetését –, figyelmen kívül maradt, hogy Eckhart itt Egyed István 1943-ban kiadott, *A mi alkotmányunk* című kötetét méltatta, illetve idézte.

Azaz az Eckhart Ferencnek tulajdonított vélemény a valóságban Egyed Istváné volt, aki a recenzált kötetben általánosságban írt arról, hogy a „magyar gondolkodástól a diktatúra mindig idegen volt”.¹¹ Szintén tévedésen alapul az a két helyütt is olvasható állítás, hogy a náci megszállást követően feloszlatták a parlamentet Magyarországon (2. old., 21. old.). Miközben kétségtelen, hogy a törvényhozás szerepe a végrehajtó hatalom javára visszaszorult, az 1939-ben megválasztott országgyűlés mandátumát előbb az 1944. júniusában elfogadott 1944. évi VIII. törvénycikk egy esztendővel, majd a Szálasi-féle nyilaspuccsot követően megalkotott 1944. évi X. törvénycikk a békekötést követő hatodik hónapig meg is hosszabbította. Vagyis a német megszállás után nem került sor a jelentőségét kétségkívül elvesztő, alig-alig ülésező törvényhozó testület formális feloszlatására Magyarországon. Az 1989-es alkotmányozás időszakára utal a bevezető fejezet azon kétségkívül szellemes megállapítása, miszerint a népköztársasági alkotmány szövegének mindössze egyetlen mondata maradt érintetlenül: az, amelyik az ország fővárosaként Budapestet nevezte meg (23. old.). Ne tűnjék szörszálhasogatásnak, de miközben Budapest alkotmányos státusza kétségkívül változatlan maradt, a rendszerváltás időszakában az államnév módosult, hiszen Budapest 1989. október 23-ától már nem a Magyar Népköztársaság, hanem a Magyar Köztársaság fővárosaként funkcionált. Az Alaptörvény elfogadása hozott ebben a tekintetben újabb fordulatot, amennyiben az alkotmányozó a Magyar Köztársaság államnevet Magyarországra változtatta meg.

A rendi alapokon nyugvó középkori és korai újkor közjogi berendezkedés jellegzetes vonásait, továbbá a XVIII. században rendi keretek között kibontakozó alkotmányos nézeteket a tanulmánykötet három fejezete mutatja be. A középkori és korai újkor köz-

8 ■ Tomcsányi Mór: *Magyarország közjoga*. Ötödik kiadás. Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, Bp., 1943. 49. old.

9 ■ Halász Iván – Schweitzer Gábor: Az alkotmányfejlődés útjai. In: *Alkotmányjog*. Szerk.: Halász Iván. Dialóg Campus, Bp., 2018. 113. old.

A tudományos vizsgálódások során használatos terminusok szabatosabb használatát illetően Stipta István veti fel, hogy amíg a *történeti alkotmány* „technikai kategóriának tekinthető”, a *történelmi alkotmány* „a közjogi normáink genezisére, keletkezésének történelmi folyamatokhoz kötött, dinamikus jellegére utal”. (A történelmi alkotmány és a közigazgatási bíráskodás. *Forum. Acta Juridica et Politica*, VIII [2018], 1. szám, 308. old.)

10 ■ Takács Péter: A politikai és jogi konstrukciók megalapozottságának problémája Arisztotelész Politikájában. *Magyar Filozófiai Szemle*, 1986. 3-4. szám, 307–325. old.

11 ■ Egyed István: *A mi alkotmányunk*. Magyar Szemle Társaság, Bp., 1943. 361. old.

A névcsere a kötet 149. oldalán sajnos megismétlődött, hiszen az Eckhart Ferencnek tulajdonított vélemény ebben az esetben is Egyed Istvántól származott.

12 ■ Horváth Attila: Alkotmányjogi javaslatok és reformok, 1790–1949. In: *Alkotmányozás Magyarországon és máshol. Politikatudományi és alkotmányjogi megközelítések*. Szerk.: Jakab András és Körösnéyi András. Új Mandátum – MTA TK PTI, Bp., 2012. 92–97. old.

jogi viszonyok egyik jellegzetességét Martyn Rady, a 2. fejezet szerzője, abban látta, hogy a *rex et regnum* – vagyis a király és az ország (azaz a politikai közösség) – egymással versengett a jogok és szabadságok biztosítása érdekében. A szokásjogi alapokon nyugvó kapcsolatrendszer ugyanakkor bizonytalan és egyúttal alakítható is volt. Az uralkodó és a politikai közösség közötti viszonyt Martyn Rady a trónutódlás és a koronázás közjogi jelentősége, a rendi országgyűlések funkciói és működése, valamint a Werbőczy-féle szokásjoggyűjteményben, a *Tripartitum*-ban összegzett rendi jogok és szabadságok alapján elemezte. Az alkotmányfogalom XVIII. századi születési körülményeit a Szijártó M. István által írt 3. fejezet tárgyalja, amely mindenekelőtt azt a korszakot állította reflektorfénybe, amikor a rendi országgyűléseken háttérbe szorultak a korábban meghatározó jelentőségű felekezeti kérdések, viszont előtérbe kerültek az adózással, különösen a nemesi adómentességgel összefüggő disputák. A nemesség a XVIII. század közepétől már alkotmányos kérdésként tekintett az adómentesség privilégiumára, amit a bécsi udvarnak a nemesi adómentesség megszüntetésére irányuló törekvései váltottak ki belőle. A nemesség korábbi sérelmi politikáját ettől az időszaktól váltotta fel az „*ősi alkotmányra*” hivatkozás. Szijártó arra is rámutat, hogy a hazai rendekről elismerő véleményt alkotó Montesquieu *A törvények szelleméről* 1748-ban közzétett korszakos művének is szerepe volt abban, hogy a magyar nemesség már alkotmányként kezdte értelmezni jogai és kiváltságai összességét. Az alkotmány fogalma a XVIII. század végétől töltött be központi szerepet a magyar közjogi gondolkodásban. Ebben az is közrejátszhatott, hogy a magyar alkotmányosság iránt elődeinél több megértést tanúsító II. Lipót által összehívott 1790/1791. évi országgyűlésen elfogadott 1791. évi X. törvénycikk kimondta, hogy a Magyar Királyság „saját állami léttel és alkotmánnyal” rendelkezik. Ezzel az időszakkal foglalkozik a Philip Barker által írt 4. fejezet. A szerző rámutat arra, hogy míg a függetlené váló Amerikai Egyesült Államok és különösen az 1789 utáni Franciaország az *ancien régime*-mel minden tekintetben szakítani szándékozó alkotmányozásba kezdett, addig a magyar nemesség, bár ez nem volt egyedülálló a korban, inkább a múlt, semmint a jövő felé nyitott „*ősi alkotmányra*” kezdett hivatkozni (65. old.). Barker a mögöttes megfontolást abban látta, hogy a múlt idealizált törvényeit és szokásait ily módon kívánták a jelenben megőrizni. Ezek a törekvések az 1790/1791-es országgyűlési tárgyalások alkalmával is kimutathatók voltak. Ám akkor is az „*ősi alkotmányra*” hivatkoztak a javaslat ellenzői, amikor a köznemesség a magyar nyelv hivatalos nyelvvé tételét vetette fel (73. old.). Az 1790/1791-es országgyűlés időszakában ugyanakkor igen sok politikai irat és alkotmánytervezet is megjelent, illetve forgott közkezen¹², amelyek közül Barker részletebben is bemutatja Széchenyi Ferenc, Hajnóczy

József, valamint Ócsai Balogh Péter alkotmányos elgondolásait és javaslatait.

A Hörcher Ferenc által jegyzett fejezet elsősorban avval foglalkozik, mennyiben egyeztethetők össze az 1847/1848. évi utolsó rendi országgyűlés által a polgári forradalom győzelmét követően sebtében elfogadott ún. áprilisi törvények – Kossuth Lajos „*alapító atyai*” szerepére külön is figyelemmel – a történeti alkotmány konstrukciójával. Az áprilisi törvények abban a tekintetben nem szakítottak a tradíciókkal, hogy a történeti alkotmány kívánalmait szerint, a rendek és az uralkodó együttesen fogadták el a törvénycsomagot, amelynek hatályba lépését követően a Magyar Királyság a Habsburg Birodalom államjogi keretei között törekedett az alkotmányos átalakulás megvalósítására. Úgy látja, hogy Kossuth Lajos meghatározó jelentőségű közreműködése nélkül nem is fogadhatták volna el az áprilisi törvényeket, miként a Batthyány-kormány sem alakulhatott volna meg Kossuth határozott fellépése nélkül (109. old.). Noha az 1849. április 14-i *Függetlenségi Nyilatkozat* utáni – részben republikánus irányba is forduló – alkotmányos törekvések áttekintése már nem tartozott e fejezet látókörébe, annyi értékelést mindenesetre olvashatunk Kossuth Lajosról, hogy az áprilisi törvények elfogadásáért harcoló államférfi ebben az időszakban már a függetlenségi mozgalom „*autokratikus vezetője*” volt (110. old.).

Két fejezet foglalkozik a dualista korszakkal. Az 1867-es kiegyezést követő államépítés első időszakának szabadságjogokat is érintő kodifikációs törekvései kapcsán Cieger András arra mutatott rá, hogy a jogkiterjesztésnek a reformkorban, valamint 1848-ban megkezdődött politikája a várakozások ellenére nem folytatódott következetesen, miként a kiépülő intézményrendszer sem nyújtott kellő jogi garanciákat az állampolgárok számára. Az állampolgári jogok konzekvens kiterjesztése, illetve biztosítása helyett több vonatkozásban is az állam pozíciói erősödtek. A szerző a büntető törvénykönyv (1878. évi V. törvénycikk), valamint a fővárosi rendőrségről szóló 1881. évi XXI. törvénycikk megalkotása, illetve rendelkezései alapján támasztja alá álláspontját. A hivatkozott jogszabályi háttér alapján úgy tűnik, hogy az állampolgárok helyett az állam számára biztosítottak több jogot, illetve védelmet, akár a saját állampolgárokkal szemben is. A szabadságjogokra irányuló szabályozás visszasságaihoz az is hozzájárult, hogy egy részüket nem törvény, hanem – a Péter László-i értelemben vett „autokratikus jogelv” érvényesítésével – a kormányzat által elfogadott rendeletek szabályozták. A vizsgált időkeret tágításával azonban tovább árnyalható a fenti képlet – a szerző maga is utal az 1896-os büntető perrendtartás garanciális elemeire –, hiszen a Közigazgatási Bíróság felállításáról rendelkező 1896. évi XXVI. törvénycikk éppen az állampolgárok számára kívánt

taxatív meg határozott esetekben jogvédelmet biztosítani a köz-, valamint az államigazgatás jogsértő aktusaival szemben.¹³

Thomas Lorman azt a kérdést vizsgálta meg, hogy mennyiben éltek, illetve éltek vissza a dualizmus évtizedei alatt a történeti alkotmány rugalmasságával. A történeti alkotmány jellegzetességei közé sorolt rugalmasság közjogi értelemben eredendően annyit jelentett, hogy a garanciális okok miatt merev és rugalmatlan, általában nehezített feltételek és eljárások mellett elfogadható, illetve módosítható írott alkotmányokkal szemben a történeti alkotmányhoz sorolt alap-, vagy sarkalatos törvényeket egyszerű többséggel fogadhatta el, vagy módosíthatta a törvényhozó hatalom.¹⁴ Pontosan úgy, ahogyan a „rendes” törvényeket. Azt azonban még a rugalmas történeti alkotmány hívei – miként a kötet által hivatkozott Ferenczy Árpád – is elismerték, hogy az „okirat-alkotmányok” a szabadságintézmények megszilárdítása körül „hatalmas szolgálatot” teljesítettek.¹⁵ Lorman továbbá azt a paradoxont is érzékelteti, hogy még a történeti alkotmány eszméjéért lelkesedő államférfiak – miként Apponyi Albert és az ifjabb Andrássy Gyula – sem voltak teljesen tisztában azzal, hogy mi is a pontos tartalma a történeti alkotmánynak (142. old.). Azt is sugallja, hogy a történeti alkotmány (illetve annak politikai térben is érvényesített rugalmassága) nemcsak a dualista korszak eredményeinek létrejöttét segítette elő, hanem egyes súlyos politikai konfliktusok – miként az elmérgesedő nemzetiségi kérdés – felszínre törésében, de még az 1918-as összeomlás előidézésében is szerepet játszott.

Szabó István az alkotmányosság helyreállításáról szóló 1920. évi I. törvénycikk és a történeti alkotmány közötti kapcsolatot elemzi. A világháborús összeomlás, valamint az 1918/1919-es polgári demokratikus forradalom, illetve az 1919-es tanácsköztársaság bukása után 1920-ban megválasztott egykamarás nemzetgyűlés által elfogadott, a korszakot közjogi értelemben megalapozó 1920. évi I. törvénycikk nem volt – nem is igazán lehetett – kompatibilis a dualista kor történeti alkotmányával, aminek legfőbb közjogi oka a jogfolytonosság megszakadására vezethető vissza. A jogfolytonosság értelmezése a korszak alapvető jelentőségű közjogi diskurzusai közé tartozott. Két irányadó koncepció vetélkedett egymással. Az alaki jogfolytonosság hívei azt hirdették, hogy a jogszabályok alkotása, változtatása vagy eltörlése kizárólag az alkotmány értelmében arra hivatott tényezők által valósulhat meg. Ebből következően az erre feljogosított tényezők – az uralkodó, valamint a képviselőházból és főrendiházból álló törvényhozás – együttesen változtathatják meg az ország alkotmányos berendezkedését.¹⁶ Ezzel szemben az anyagi (tartalmi) jogfolytonosság támogatói – kormányzati hátszél mellett – azt tartották

elsődlegesnek, hogy a törvények tartalma egyezzen meg az alkotmány szellemével és elveivel, ha már az alakítások terén nem lehetséges a jogfolytonosság biztosítása.¹⁷ Amennyiben ez a feltétel teljesül, akkor szerintük helyreáll maga a jogfolytonosság is. Kétségtelen, hogy az 1920. évi I. törvénycikk nem felelt meg a jogfolytonosság követelményeinek, hiszen nem a törvényalkotásra feljogosított kétkamarás országgyűlés és az uralkodó együttesen, hanem egy átmenetinek szánt törvényhozó testület fogadta el, amely ráadásul egy olyan, ideiglenesnek szánt államfői (kormányzói) tisztséget is kreált, amely jellegét tekintve ebben a formában ismeretlen volt a történeti alkotmány kontextusában. A korabeli bírálókat egyébként azt is felhánytorgatta, hogy a törvénycikk a szuverenitás „köztársasági ízű szellemét csempészte be a magyar alkotmányba”.¹⁸ Márpedig egy bármennyire is republikánus jellegű közjogi intézmény aligha lett volna összeegyeztethető akkoriban a történeti alkotmány monarchikus hagyományaival. Az 1920. évi I. törvénycikk által nyitva hagyott államforma kérdését végül a IV. Károly uralkodói jogait, valamint a Habsburg Ház trónörökösödési jogait megszüntető 1921. évi LXVII. törvénycikk rendezte, amennyiben a királyság ősi államformájának fenntartását deklarálta. Az anyagi (tartalmi) jogfolytonosság protagonistái mindenesetre az 1920-as évek közepén úgy vélték, hogy az üresedésben álló királyi tróntól eltekintve sikerült a jogfolytonosság helyreállítása Magyarországon.

Fekete Balázs az általánosnak tekinthető szakmai vélekedéssel szemben amellet érvel, hogy nem a Magyarország államformájáról szóló 1946. évi I. törvény, hanem a Magyar Népköztársaság alkotmányáról szóló 1949. évi XX. törvény szakított véglegesen a magyar alkotmányosság évszázados hagyományaival (185. old.), azaz magával a történeti alkotmánnyal is. Véleménye szerint ugyanis az 1946. évi I. törvény a modern nyugati alkotmányosság elvárásainak figyelembevétele mellett kívánta megtartani, illetve megújítani a tradicionális alkotmányos kereteket. A nyugati alkotmányos standardok hatását mindenekelőtt az állampolgárok legalapvetőbb természetes

13 ■ Stipta István: A történelmi alkotmány és a közigazgatási bíráskodás. *Forum. Acta Juridica et Politica*, VIII (2018), 1. szám, 305–329. old., továbbá Patyi András: *A magyar közigazgatási bíráskodás elmélete és története*. Dialóg Campus, Bp., 2019.

14 ■ Csekey István: *Magyarország alkotmánya*, 9–13. old.

15 ■ Ferenczy Árpád: *A politika rendszere (Alkotmány- és közigazgatástan)*. Politzer, Bp., 1905. 191. old.

16 ■ Molnár Kálmán: *A jogfolytonosság követelményei és a kibontakozás útja*. Egeri Nyomda Rt., Eger, 1920. 4–5. old.

17 ■ Tomcsányi Mór: *Magyarország közjoga*. Harmadik átdolgozott és bővített kiadás. Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, 1940. 364. old.

18 ■ Csekey István: A kormányzó és jogköre. *Magyar Jogi Szemle*, 1920. május. 259. old.

19 ■ Csekey István: *Magyarország alkotmánya*. [1947.] MTA Könyvtára Kézirattára, Ms 4711/1-3., 9.

20 ■ Az 1949. évi június hó 8-ára összehívott Országgyűlés naplója. I. köt. Bp., 1950. 205–210. old. (1949. augusztus 18.)

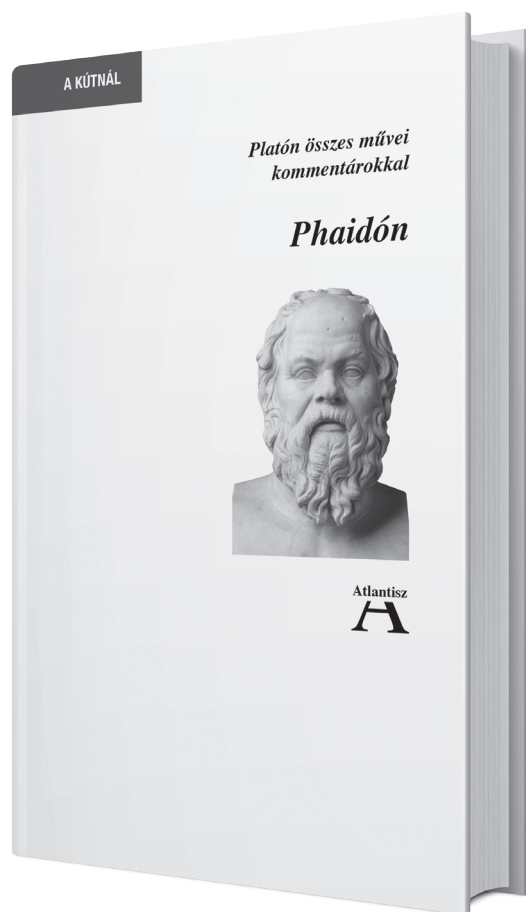
és elidegeníthetetlen jogainak felsorolása, a „*bill of rights*” katalógusa jelentette a törvény preambulumában. Ugyanakkor az 1946. évi I. törvényhez fűzött indokolás alapján is bizonyítottnak látja, hogy a rendelkezéseket összhangba kívánták hozni a történelmi hagyományokkal. A korabeli indoklás szerint a republikánus eszmék sem tűntek összeegyeztethetetlenek az alkotmányos tradíciókkal. Az 1946. évi I. törvény mindazonáltal formai és tartalmi értelemben egyaránt magán viselte egy átmeneti kor jegyeit. Miközben ragaszkodni kívánt az alkotmányosság bizonyos történelmi tradícióihoz, már a kortársak egy része is „kis alkotmánynak”, vagy miként Csekey István írta, „az új alkotmány csonka kartájának” tekintette az 1946. évi I. törvény rendelkezéseit, vagyis pontosan érzékelték, hogy a törvény nemcsak tartalmi, hanem formai értelemben is eltávolodik a történeti alkotmány konstrukciójától. Az imént idézett megállapításhoz Csekey István némi rezignáltsággal fűzte hozzá: „Bármennyire szeretjük is alkotmányunkat ősi, sőt ezeréves alkotmánynak nevezni, vitathatatlan, hogy jóformán csak az volt benne ezeréves, ami az utolsó 25 évben pusztán elvben volt meg benne: a királyság.”¹⁹

A Magyar Népköztársaság alkotmányáról szóló 1949. évi XX. törvény megítélését illetően teljes mértékben oszthatjuk a szerző álláspontját, hiszen a „sztálini alkotmány” semmiféle hazai alkotmányos tradícióhoz nem illeszkedett. Kuriozitása miatt idézzük csak ehelyütt a sokat látott és megélt Harer Ferencnek a népköztársasági alkotmány országgyűlési vitáján elhangzott hozzászólását, aki anakronisztikus módon a történeti alkotmány egyfajta beteljesüléseként értékelte a tárgyalás alatt álló alkotmánytervezetet: „Új alkotmányunk, amely az egész emberiség életében most folyó nagy változást kifejezésre juttatja, lényegileg [...] történelmi alkotmány s csak formájára nézve írott alkotmány, mégpedig nagy kodifikációs készséggel megszerkesztett mű, amelynek készítőit teljes elismerés illeti.”²⁰

A Pócza Kálmán által jegyzett 10., valamint a Hörcher Ferenc és Pócza Kálmán szerzőpáros által írt összegző, 11. fejezet a történeti alkotmányra, valamint a történeti alkotmány jelenére és jövőjére irányuló kérdéseket veti fel. Pócza Kálmán a történeti alkotmánnyal, valamint a történeti alkotmány vívmányaival szemben főként a jogtudomány képviselői által megfogalmazott ellenvetések cáfolatára törekedett. A cáfolandó ellenérvek részben arra hivatkoztak, hogy nincs szakmai konszenzus a történeti alkotmányhoz tartozó törvények és szokások tekintetében, miként az is vitatható, hogy – még ha mutatkozna is egyetértés a történeti alkotmány kereteit illetően – mi tartozhat a történeti alkotmány vívmányai közé. Az ellenvetések továbbá arra is rámutattak, hogy a történeti alkotmány egyes alapeszméi összeegyeztethetetlenek korunk alkotmányos, társadalmi és politikai felfogásával, amint ezt a hatalom eredetét, legitimitását és megosztását egykoron biztosító Szent

Korona-tan és a népszuverenitás princípiuma között feszülő ellentét is igazolja. Az ellenérvek között az is felmerült, hogy a történeti alkotmány folytonosságának megszakadása a korábbi alkotmányos tradíciók szétfoslását is maga után vonta, márpedig a gyakorlatból kihullott tradíciók mesterséges helyreállítása aligha lehetséges. Pócza szerint a fenti ellenvetések – részben vagy egészen – nem állják meg a helyüket. Úgy véli, hogy nincs éles különbség az írott/kodifikált alkotmány és az íratlan alkotmányos konvenciók között, miként a Bruce Ackerman-i értelemben vett „alkotmányos pillanatok” által ihletett írott alkotmányok sem „felsőbbrendűek” a lassú fejlődés eredményeként létrejövő történeti alkotmányok íratlan alkotmányos normáinál (218. old.). Az írott alkotmány és a történeti alkotmány között valóban méltatlan lenne az „alsórendűség” – „felsőrendűség” alapján különbséget tenni. Nem tartja továbbá lehetetlennek egyes régi alkotmányos alapelvek, illetve intézmények – így az 1848-as áprilisi törvények, avagy az 1946. évi I. törvény – modern politikai és társadalmi feltételekhez igazítását sem, amennyiben az adaptáció innováció és kreatív értelmezés kíséretében valósul meg, miként azt is vitathatatlanul tartja, hogy a fasiszta és kommunista diktatúra ellenére fennmaradtak olyan politikai és alkotmányos tradíciók hazánkban, amelyek a rendszerváltás idején a politika formálóit és az állampolgárokat is befolyásolták. A diszkontinuitás tehát nem gátolhatja meg az „elveszett tradíció” visszaállítását (229. old.). Miközben a történeti alkotmány újjáéledését önmagában nem tartja *lehetetlennek*, egy következő áttekintés számára nyitva hagyja a kérdést, vajon mennyiben lenne *kívánatos* ez az újjáéledés. Noha nem tárgyalja behatóbban a Szent Korona, illetve a Szent Korona-tan és a népszuverenitás közti viszonyt, azt sejteti, mintha a kétféle szuverenitás-koncepció között csupán állítólagos összeegyeztethetlenség lenne. Az inkompatibilitás azonban nagyon is valóságos alapokon nyugszik, aminek kimondása nem tiszteletlenség a múlttal, a történeti alkotmánnyal, illetve a Szent Koronával szemben. Miután a köztársasági államformát deklaráló 1946. évi I. törvény a hatalom kizárólagos forrásaként és birtokosaként a „magyar népet” nevesítette, továbbá a záró rendelkezés a megszűnt királyságra (és az 1920 és 1944 közötti kormányzói intézményre) vonatkozó összes jogszabályt hatályon kívül helyezte, ezzel azt a szükségszerű következményt is maga után vonta, hogy a korábbi – monarchikus – államiságot és hatalommegosztást legitimáló elméletek az alkotmánytörténet részévé váltak.

Az epilógus funkciót is betöltő tömör zárófejezet mindenekelőtt a hasznosság és kívánatosság felől közelít a történeti alkotmány és lehetséges jövője felé. A Hörcher – Pócza szerzőpáros azt a kérdést is felveti, vajon az idegen – német és szovjet – megszállások miatt kényszerűen megszakadt alkotmányos tradíciók esetleges életre keltése hoz-

ATLANTISZ KÖNYVSZIGET

1061 Budapest, Király utca 2., Anker Ház
 Tel.: (36 1) 267 6258
 E-mail: atlbook@t-online.hu
 www.atlantiszkiado.hu

zárjához-e a totalitárius diktatúrák által traumatizált magyar politikai közösség újjáépítéséhez és a kíváncsi társadalmi kohézió megteremtéséhez. A modern alkotmányokkal szemben támasztott jogi követelmények mellett szerintük az alkotmányok emocionális és szimbolikus dimenziójának is szerepe lehet a társadalmi integráció és a közösségépítés folyamatában. Ezt a lehetőséget kínálja a történeti alkotmány felé nyitó, valamint a Szent Korona iránti tiszteletet megerősítő Alaptörvény is, jóllehet évtizedek múlva derülhet csak ki, sikerült-e megvalósítani a fent említett célkitűzéseket. Miközben az Alaptörvény nem fogadja el a történeti alkotmány idegen megszállások miatti felfüggesztését (jelentsen bármit is a felfüggesztés), a kötet olvasója arról győződhet meg, hogy az alkotmányos eszmék és intézmények a történeti alkotmány időszakában is értelemszerűen változtak – olykor bizony torzultak is –, vagyis nehézségekbe ütközne olyan időszakot találni, amelyhez a közösségépítés szempontjából nyugodt szívvel lehetne igazodni.

Az interdiszciplináris megközelítésen túl a kötet vitathatatlan érdeme, hogy – bár nem szándékozott átfogó képet nyújtani az alkotmányfejlődésről – az angolul olvasóval megismertette a magyar alkotmányos múlt eszméit, intézményeit és tradícióit. A hazai olvasó számára pedig érdekes tapasztalat lehet, hogy miként látják az angol társadalomtudósok a magyar alkotmányfejlődés egyes kiemelt korszakait. A központi kategóriát, a történeti alkotmányt kísérő szakmai bizonytalanságok miatt azonban korainak tűnik a történeti alkotmány jövőbeli kilátásainak latolgatása, hiszen még a történeti alkotmány jelenére vonatkozó diskurzusok sem záródtak le. □